

SZABÓ ISTVÁN

Emlékezés Ravasz László beiktatásának 100. évfordulóján

Főtiszteletű egyházkerületi közgyűlés! Egyházkerületünk ma emlékezik meg arról, hogy 100 esztendeje iktatták püspöki tisztebe Ravasz Lászlót, aki 27 esztendőn át szolgált e tisztségében, egészen 1948-ig, lemondásáig. Kálvin téri lelkipásztorként még öt év adatott neki, 1953-ig, majd néhány kivételes hónap az 1956-57-ben kibontakozó, a forradalom idején szárnyra kapó, de csakhamar kisiklatott Megújulási Mozgalomban.

Egy rövid méltatás keretében lehetetlen bemutatni Ravasz László egész életét, szerteágazó munkáját, vagy annak akár csak egyetlen egy szeletét, és még kevésbé mindennek a hatását. Életének csak a tartalomjegyzéke oldalakra rúgna. Eulogiumot mondani még nehezebb, mert azt eleve korlátozza egyrészt az a tény, hogy ilyen feladatra alkalmasabb és hitelesebb szónokot az elmúlt száz évre visszamenően aligha találhatunk magánál, Ravasz Lászlónál. Másrészt a szerénysége (vagy még inkább az öniróniája) sem engedné a túlzásokat. És az is nehezíti a talapzatra állítást, hogy Ravasz élete és szolgálata, közéleti és egyházkormányzói ténykedése fájdalmas tévedéseket, bűnbánattal megvallott vétkeket is hordoz, intő példa gyanánt számunkra is. Talán részben ez is az oka annak, hogy mindmáig nem tarthatunk a kezünkben olyan monográfiát, amely felül tudna emelkedni Ravasz László összetett személyiségének ellentmondó megítélésein. Olyat olvashatni, amely ügyetlenül vagy éppen kelleetlenül egyensúlyozgat a történetírás kliséi között, legyenek azok teljességgel elítélők vagy mindenestől felmagasztalók. Ha ellenségei szidalmazták, ha irigyei fanyalogtak rajta, ha epigonjai folyton a vállára kapaszkodtak, ha rajongói ellegyintették a tévedéseit, az minden nagyhatású személyiséggel megtörténik. Miután azonban Ravasz László nem tudta és nem akarta kioldani magát a 20. század első felének magyar sorskérdéseiből, a méltatás és az emlékezés, az elfogadás és a kritika sokkal tágasabb, bonyolultabb, mint amit a klisék vagy ezek alkalmi ötvözetei kínálnak. És ha arra gondolunk, hogy a 20. század korántsem ért véget a hidegháborúval, bár sokan ujjongták 30 évvel ezelőtt, hogy véget ért volna a történelem, nos, akkor éppenséggel roppant sok kérdésben figyelhetünk újra Ravaszra. 1989-ben ugyanis számunkra nem véget ért a történelem, hanem elkezdődött (vagy újrakezdődött). Ezért mondom bátran, hogy nem a múltba tekintünk most, nem historizálunk, hanem önmagunkat is meg akarjuk érteni itt és most, mert voltaképpen a jövőt fürkésszük. A jövő szemlélete sub specie aeternitatis és a reménység alapjának megszilárdítása in Christo – ez számunkra Ravasz László hagyatéka és hagyatékának legerősebb készletése. Minket nem az érdekel, hogy mikképpen lett a diákvezérből püspöki titkár, vagy bölcsészből prédikátor, vagy a liberális kurucból konzervatív kálvinista, vagy a szabadkőművesből református püspök, hanem az hogy mikképpen lett Ádám gyermekéből a Krisztus gyermekévé. Azt csak remélni tudom, hogy a felnövekvő történész-nemzedék megtalálja majd a módot is és a távlatos szemléletet is egy érvényes Ravasz-portré megírásához. Ámbár, hadd tegyem hozzá gyorsan, meglehet, hogy nem érdemes ezt sürgetni, és maga Ravasz már sejtette ezt. Pályafutásának javarészt és egyházkormányzói szolgálatának ellentmondásos, tragikus korszakát summázva ezt mondja: „A végső

szó Istené, a kegyelem dönt.”¹ Ezzel a megjegyzéssel nem oldani akarom az emlékezetpolitika örökös ellentmondásait és feszültségeit, mindössze jelzem, hogy Ravasz László életműve mégis előttünk áll, hozzáférhető, olvasható, tanulmányozható. És rögtön megállapítható az is, hogy hatása máig tart. Ravasz beszédeit, írásait, feljegyzéseit olvasva folyton arra a belátásra kell jutnom, hogy én a 18 éves püspöki szolgálatom idején roppant sok csapnivaló dolgot mondtam, ami pedig ér valamit, az tőle való. De hogy megannyi ihletése ugyanabban a regiszterben jut-e érvényre, mint a maga idején, vagy ugyanolyan értelemben inspirál-e, ahogyan ő maga akart hatásokat kifejteni, döntéseket érlelni, ügyeket célba juttatni, ez roppant nehéz kérdés.

Ravasz László hosszas, bár abban a korban, mondhatni, megszokott választási harc után érkezett Dunamellékre, nagy elődök nyomdokába (Szász Károly, Baksay Sándor, Petri Elek után), ám egészen más körülmények közé jött, mint amelyek között elődei szolgáltak, és egészen más feladatra, mint amit Erdélyben püspöki titkárként, mozgalom-szervezőként, egyesület-alapítóként, szerkesztőként, teológiai tanárként, püspök-helyettesként megtapasztalt.

Ez azt jelenti, hogy az állandóság vagy tartósság társadalmi-történelmi szerkezeteiből kiköknözve drámai és tragikus változások, törések, szakadások világát találta. Ám mindezek között, a létrontás csüggeteg önfeladása helyett, eltökélte magát az újrakezdésre. Ez már korábban kezdődött. Átélt a ferencjósok világ szellemi megroppanását, majd a Monarchia összeomlását is. (Ott volt Ferenc József temetésén Bécsben és megrendítő látomássá fokozta a ravatalról kivitt, vállakon hullámozó ércoporsó látványát. Két évvel később pedig elsíratta Tisza Istvánt.) De már korábban is látta és egész életében fájdalmasan rögzítette a régi Magyarország lassú süllyedését. (Nála a „rég” nem a múlt bálványozását jelentette, hanem azt a folyamatot, amelyben az értékek nemzedékről nemzedékre szállnak át. Minőségi értelemben ami új, az voltaképpen régi, a régi ihleti folyton az újat. Ravasz már akkor, száz évvel ezelőtt szomorúan észlelte a hagyomány-szakadást. Átélt Erdély (közelebbről szülőföldje és pátriája) megszállását, a vesztes világháborút követő forrongásokat és sors-rontásokat és a Trianoni békediktátum következményeit. (Mint ahogy később átélte a második háború iszonyatát, és látta elveszni 1956 álmait is.)

1918 és 1921 között, erdélyi püspökhelyettesként, a megszállt országrészben az egyházi élet megtartásának munkása. Az egész intézményrendszer működését kellett biztosítani, az iskolákat megtartani, új egyházkerületet szervezni, mindezt háborús romokon, idegen uralom alatt. Mondhatni ezt a munkát folytatta dunamelléki püspökként is: a maradék összegyűjtését, az erők rendberakását, megfelelő csoportosítását, okos felhasználását. És ez is elég lett volna. Ravasz László azonban az újraépítés egyházkormányzati programjával érkezett és ezt püspöki szolgálatának végéig szem előtt tartotta.

Ami látélet szerint megállt Erdélyre nézve, az megállt itt Dunamelléken is. Ravasz lényegre törő leírása szerint a 19. század református egyháza hivatalos (vagy hivatali) egyházként élt, missziói és pásztori munkát nem végzett, hanem liturgikus és iskolaegyház volt. Társadalmi jelenlétét anti-katolikus politikában élte ki, meddő sérelmi tónusban, céljának pedig a katolikus fölény visszaszorítását tekintette. Ravasz ellenben célul az egyház missziósítását, a misszió egyházasítását tűzte ki. A megújítás erőit nem politikai vagy egyházpolitikai konfigurációkban vagy refigurációkban kereste, hanem az egyház létesítő és éltető forrásában az evangéliumban. Teológiai meggyőződéssel vallotta, hogy minden missziói munka alanya az instituált egyház, ám ugyanakkor világosan látta azt is, hogy a 19. század végének

¹ RAVASZ LÁSZLÓ: *Emlékezéseim*, Budapest, Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1992, 148.

ébredési, hitbuzgalmi mozgalmi – részben az instituált egyház közönye miatt is, és az egyház peremvidékein – egyesületekbe szerveződtek. Ravasz, aki maga is egyesületek és missziói szervezetek tagja volt ifjúkorában, felismerte, hogy ezek könnyen elporladhatnak, miközben az egyház kiüresedik, mert elveszíti vagy éppen elsikkasztja a maga lényegét, a megelevenítő evangéliumi szolgálatot. De azt is látta, hogy ez a program roppant feszültséget teremt a misszió és a pásztori szolgálat között, mert a misszió folytonos igyekezet az evangélium közlésére, míg a pásztori szolgálat a megébredtek és krisztuskövetők gondozása. A misszió folyton feszegeti a kereteket, és bátran hajlítja magához az adott lehetőségeket és eszközöket, a pásztori munka inkább szilárdítja, erősíti a kereteket, és tartózkodik az innovációtól. Az egyik kerítést bont, a másik kerítést húz. Az egyik Antiokhia, ahol a pogányok is hivatalosai lettek a Krisztus mennyegzőjének, a másik Jeruzsálem, ahol zsinatot kell tartani, és gondoskodni kell a lakodalmi borról. De azt is látta, hogy ebből a feszültségből roppant józanság is fakadhat éppen egy olyan korban, amikor az örökkévaló helyébe bálványt rakott az ember (Istent detronizálta, az embert deifikálta) és ennek a bálványnak az a neve, hogy új, vagy az a neve, hogy régi, vagy az a neve, hogy misszió vagy az a neve, hogy institúció.

Ravasz tehát az evangélizálás nagy programjának a szolgálatába állította az egész igehirdetést, az egyháztagság hitvallási alapra helyezését, egy korszerű liturgia megalkotását és bevezetését, új énekeskönyv szerkesztését, új bibliafordítás készítését, az egyházi sajtó dinamizálását, az egyházi munkák anyagi biztonságának megteremtését, az egyházigazgatás folytonos jobbítását, az ökumené munkálását (azzal is, hogy az elsők közt volt, aki kilépett az önsajnáltató anti-katolicizmusból), nemzetközi kapcsolatok építését, a társadalmi élet folytonos hit-erkölcsi revízióját, a tehetséggondozást, a kultúra bevonását az egyházi munkába. Még egyszerűbben szólva: ő maga állt egészen ennek a nagy programnak a szolgálatába. Mélyen hitt abban, hogy Magyarország állapota csak evangéliumi erővel jobbítható, ha a jón abszolút élet-értéket értünk. A sorsunk csak a krisztuskövetéssel újítható, ha ezen az újon isteni értéket és nem időrendet értünk. Bár ismerte a keresztyénség történelmi paradoxonját is, nem félt a megújítás munkáihoz társadalmi és politikai kapcsolatokat keresni és használni. Tudta, hogy a világ krisztianizálása könnyen a visszájára fordulhat és a keresztyénség szekularizálása lesz belőle, de vállalta ennek a kockázatát. Ugyanis Dunamelléken – a kerület évszázados és sajátos sorsa miatt – az újraépítés mindig újrakezdés is volt, tehát tragikusabb ám egyúttal radikálisabb, nehezebb, de egyúttal tisztább is, hosszadalmasabb, de egyúttal eszmeibb. És mindez a 20. században, az országvesztések és az egyház-ellenes diktatúrák korában egyetemes tapasztalattá lett. Ravasz László püspöki szolgálata eképpen nem dunamelléki sajátosság (némi erdélyi ízzel), hanem az egész magyar reformátusság, sőt, bizonyos értelemben az egész magyar keresztyénség jellegzetes tükre. Az újraépítés voltaképpen újrakezdés. Vallomása szerint volt ez személyes sorsa is.²

Öröksége egyszerre szellemi és történelmi. Bár nem versekben levelezett a papjaival, mint Baksay Sándor, de a püspöksége idején épített és felszentelt félszáz templom, hetven parókia, hetven iskola, a jól megszervezett (majd a kommunizmusban kettészakított) budapesti egyházmegye megszervezése, a városi misszió és a korszerű szórványgondozás feltételeinek kidolgozása, és még a többi más is mind-mind számbavehető. És mai örökösei számon is tartják. Szellemi öröksége pedig továbbhat a bölcsész és teológus Ravasz elméleti és tudós munkáiban, a közíró Ravasz roppant sokaságú írásai-ban és az igehirdető Ravasz prédikációiban és persze plagizátorai seregében is. (Ki tudja, ezen a hétvégén hány Ravasz-prédikáció vagy annak sokszorosan továbbépített változata hangzik majd el

² RAVASZ LÁSZLÓ: Sisyphus köve, in: Ravasz László (szerk.): *Alfa és Ómega II.*, Budapest, Franklin Társulat, é. n., 286.

szószékeken? De tartsuk magunkat e téren a puritán mondáshoz: amivel egyetérték, az az enyém.) Fájdalmas és józanságra intő öröksége az, amivel nem értünk egyet, és fájlalunk Ravasz életében is. Amilyen tévedhetetlenül ítélte a totális diktatúrák felől, olyan fájdalmas a tévedése a zsidóság ügyében. És ez intő példa a mi nemzedékünk számára, hogy csodálatos építő munkában, az egyház viszonylagos jó helyzete közepette és nagyszerű emberek körében is oda kell figyelni arra, hogy a roppant társadalmi mozgásokban könnyű elsodródni. Mégis, Ravasz Lászlótól bünbánatot tartani is megtanulhatunk. Nem magyarázkodik, nem okolja a körülményeket, nem másra keni a dolgot, hanem megvallja: először Istennek, aztán a kegyelmet nyert ember alázatával a világnak is. Csak a szabad ember képes olyan önkorrekcióra, mint Ravasz László. És csak a szabad emberek értik, hogy mindez nem egy túlélőjáték stratégiai eleme, hanem az új ember készsége az őt megújító Isten előtt. Ravasz Lászlót Ádám gyermekei ismerhetik és róla sokat mondhatnak, érvényesen és igazán azonban csak a Krisztus gyermekei, a testvérei láthatják őt.

Ami tehát prédikálás, liturgia, egyházi sajtó, kultúra és művészet általában és szakrálisan, ami politika és egyházpolitika (erdélyi és dunamelléki módra és semmiképpen nem román királyt köszöntő, tanácsköztársaságot üdvözlő hajbókolásban), ami tiszta szellemi dimenzió, és mindazáltal egyházigazgatási munka (vizitációk, értekezletek, zsinat, konvent, törvényhozás, külkapcsolatok, ökumené), ez mind Ravasz László örökségei is. A misszió (közvetlenül az evangélizálás) az egyetlen út, amelyen a holnapba átmehetünk, mondta 1932-ben.³ Remélem, 2032-ben is ugyanezt fogjuk mondani vagy mi, vagy akik utánunk jönnek az idők során. Ezért befejezésül hadd álljon itt egy intelem, Ravasz jellegzetes humorával (ezt írja 1962-ben): „Most vádoló magam, hogy a segédlelkészekre kevés időm maradt; azt tanácsolnám az utódainak ma, hogy több időt fordítsanak a káplánokra, mint az esperesekre és püspökökre, mert igaza van a székely közmondásnak: borjában nő a pénz.”⁴ Hogy 2032-ben ugyanazt tudjuk mondani, mint amit ő mondott 1932-ben, ahhoz nem szabad 2062-t megvárni az utóbbi bölcs tanáccsal.

Elhangzott 2021. október 1-én a Budapest-Kálvin Téri Református Egyházközség templomában

³ RAVASZ László: Egyház és egyesület, in: Ravasz László (szerk.): *Legyen világosság* I., Budapest, Franklin Társulat, 1938, 440.

⁴ Ravasz: *Emlékezéseim*, 180.